

Відгук

офіційного опонента,

доктора філологічних наук, професора Турган Ольги Дмитрівни

на дисертацію Коломієць Ірини Анатоліївни

«Творчість О. Копиленка і соцреалістична парадигма 1920–1950-х років»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

у Спеціалізовану вчену раду К 64.051.07

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Дисертація Коломієць І. А. – це комплексне дослідження творчості О. Копиленка, доробок якого є своєрідним віддзеркаленням складних суспільно-політичних тенденцій та поліфонічних художньо-естетичних пошуків 1920–1950-х років ХХ ст. Дослідниця запропонувала цілісний підхід для актуалізаційного прочитання творчої спадщини письменника в системі переходу від епохи Розстріляного Відродження до утвердження соцреалізму як офіційного методу радянського мистецтва й своєрідного культурно-ідеологічного явища. Рецензована праця містить студії авторки в таких основних напрямках: з'ясування особливостей проблематики й тематики прозових творів О. Копиленка, дослідження їх жанрово-стильових форм у контексті соцреалістичної парадигми 1920–1950-х років; аналіз системи образів й персоносфери оповідань і романів 1920–1950-х років, з'ясування їх хронотопної структури, інших складників поезики творів письменника, простеження еволюції філософсько-естетичних поглядів митця, визначення місця його творчості у вітчизняній літературі першої половини ХХ століття. Цим, безперечно, відзначається наукова новизна дослідження.

Задекларовані у вступі й реалізовані в розділах дисертації теоретико-методологічні засади засвідчують глибину осягнення дослідницею наукової проблеми. Вона спирається на праці вітчизняних і зарубіжних учених, намагаючись досягнути сутності і контекст аналізованого матеріалу. Використовуючи напрацювання теоретиків і істориків літератури,

Коломієць І. А. систематизує й узагальнює концептуальні положення художнього моделювання дійсності, літературного твору як замкненої органічної цілості й динамічної функціональної структури в мережі семіотичних систем культури, й переконливо застосовує їх при дослідженні творів одного письменника в системі літературного процесу відповідного періоду, поєднуючи різні методологічні стратегії, залучаючи біографічний, культурно-історичний, описово-аналітичний, порівняльно-типологічний, власне філологічний методи, дотримуючись принципу історизму.

До об'єкту дослідження залучена проза О. Копиленка малих і великих жанрів 20–50-х років ХХ ст. в контексті літературного процесу цього періоду. Дисертація структурована досить логічно й відображає основні параметри, які дослідниця винесла в основу своєї наукової концепції розуміння літературного твору, художніх напрямів, художнього методу, літературного процесу, внеску окремого письменника в нього.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та бібліографії.

Вступ до дисертації містить всі необхідні компоненти за академічними вимогами до цього складника її структури.

У першому розділі дисертації «Науково-критична рецепція творчості О. Копиленка та теоретичні основи дослідження» (з двома відповідними підрозділами) авторка зосереджується на огляді в хронологічному порядку критичних статей, відгуків М. Зерова, С. Кожушка, М. Доленга, О. Білецького, Я. Савченка, І. Дніпровського, Г. Овчарова, Л. Підгайного, О. Бабишкіна, Л. Новиченка, П. Свідера, З. Голубевої та ін. на твори письменника, а також з'ясуванні теоретичного аспекту проблеми і виборі власного підходу до вивчення обраної теми. Коломієць І. А. акцентує увагу на найважливіших віхах літературознавчих досліджень щодо історії виникнення та провідних рис соціалістичного реалізму, зауважуючи, що найбільш умотивованою для неї є «...концепція соцреалізму як продукту епохи, створеного в синтезі закономірного розвитку реалістичної традиції (на базі низки напрямів ХІХ–ХХ століть – від критичного реалізму до пролетарського реалізму) і штучного нав'язування засад тоталітарної культури» (с. 4 автореферат).

Узагальнивши думки літературознавців, культурологів (Б. Гройс, Х. Гюнтер, Т. Гундорова, Є. Добренко, І. Вояков, Д. Марков, К. Кларк, В. Паперний, В. Панченко, Т. Свєрбілова, В. Хархун та ін.), авторка дисертації з'ясовує поняття «парадигма», «соціалістична парадигма», «соцреалістичний канон» і пропонує дефініцію соціалістичної парадигми 1920–1950-х рр., розглядаючи її як «багаторівневу домінуючу модель розвитку радянської культури, яка поєднує естетико-мистецьку (сукупність стилістично-художніх прийомів, форм, методів) та політико-ідеологічну (комплекс штучно впроваджуваних у життя цінностей, міфологем, приписів) складові (с. 46, автореферат – с.5).

Науковий інтерес викликає другий розділ дисертації «Формування творчої особистості О. Копиленка» (з двома підрозділами), присвячений дослідженню формування й становлення творчої особистості О. Копиленка.

Дослідниця простежили становлення письменника в атмосфері бурхливого літературного життя Харкова 1920-х років. Аналізуючи твори малої прози зі збірок цього періоду «Кара-Круча», «Іменем українського народу», «Буйний хміль», «Твердий матеріал», повісті «Буйний хміль», дисертантка наголошує на зображенні письменником різних типів особистості, порушенні важливих різноманітних проблем соціального, морально-етичного, гендерного, філософського характеру, їх своєрідної художньої реалізації. Уважність до різних підходів художнього зображення сільської й міської тематики, характеру традиційності й оновлення генетичних й наративних форм дала змогу дисертантці розкрити унікальність культурної ситуації, зрозуміти ідеологічний контекст доби, виявити специфічне місце в ньому досліджуваного письменника.

Коломієць І. А. переконливо доводить зв'язок ранньої прози О. Копиленка з розвитком українського модернізму, виявлення у стилі його оповідань і повісті імпресіоністичних, експресіоністичних елементів. На думку дослідниці, у ранній творчості письменника превалюють неореалістичні тенденції, що характеризуються новим трактуванням традиційних тем, підвищеною увагою до дуалізму характерів, зникненням схематизму й поділу

персонажів на негативних і позитивних, увагою до складних внутрішніх суперечок людини, поглибленого психологізму тощо.

Важливими із погляду поглибленого вивчення ідейно-проблемної та стильової специфіки першого великого епічного твору письменника – роману «Визволення» – є другий підрозділ цього розділу. Прочитуючи твір через сюжетні побудови, тематику й проблематику, види конфлікту, форми поведінки персонажів з їх речовим і онтологічним світом, культурно-онтологічні універсалії, жанрово-стильові особливості, інтертекстуальні зв'язки, дисертантка приходить до переконливих тверджень, що роман «Визволення» заслуговує на увагу як помітне явище української неореалістичної прози, в якому мають місце елементи модернізму та революційного романтизму, що доповнюються певними ознаками соцреалістичної парадигми 1920–1950-х років. У ньому відбилися не лише гострі суспільні й національно-ідеологічні суперечності доби, а й універсальні особистісно-психологічні та екзистенційні проблеми.

У третьому розділі «Романи 1930-х рр. як відображення проблемно-стильових трансформацій творчості письменника» (з двома підрозділами) досліджуються тематичні й жанрово-стильові парадигми романів «Народжується місто», «Дуже добре» та «Десятикласники».

Дисертантка, студіюючи особливості жанру виробничого роману «Народжується місто», зазначає, що в цей період спостерігається поступовий відхід письменника від неореалістичних і модерністських тенденцій до соцреалістичного канону. При аналізі твору дослідниця виділяє характерні ознаки цього актуального на той час жанру, а саме: виробничо-професійна тематика, розподіл персонажів на позитивних та негативних, класово-ідеологічних представників, змішування та взаємозв'язок професійних та особистих конфліктів, мотиви возвеличення праці, колективізму, викриття й перевиховання ворога, мілітаризації повсякдення тощо.

Дисертантка намагається об'єктивно оцінити внесок О. Копиленка в розвиток цього жанру, наголошуючи на тому, що письменник, звернувшись до узагальнення й художнього відтворення власних спостережень за будівництвом

робітничого містечка Харківського тракторного заводу в період першої «п'ятирічки», зміг не просто висвітлити тогочасний виробничий процес, а й психологічно переконливо показати особливості людських характерів та стосунків, дещо схематизованих у дусі соцреалістичної парадигми, але наділених неповторністю, оригінальністю. Важливим у спостереження дослідниці є показ досягнень автора роману у відтворенні культурно-історичної значимості, фіксації багатьох побутових реалій, деталей інженерно-архітектурного проектування «соціалістичного містечка».

Коломієць І. А. зуміла виявити особливості Копиленкового характеротворення як у чоловічих, так і в жіночих образах (Микита Павлюк, Таня Кааб, Всеволод Кааб, Галина Кааб та ін.). Вона уміє бачити твір у художній цілості, у взаємозалежності художніх моделей творчості і нав'язаних історією моделей утверджуваного єдиного художнього методу.

Порівняння двох видань роману (1932 і 1952) дало змогу дослідниці відчитати певні відмінності в його сюжеті (зникнення сюжетної лінії німецьких інженерів, деяких «компрометуючих» епізодів), помітити схематизм і спрощеність, що свідчило про наближення творчого процесу письменника до канонічних соцреалістичних текстів, типологічних за жанром в інших літературах СРСР. Авторка виокремлює домінантні риси досліджуваного жанру і особливості його модифікації в окремого автора.

У другому підрозділі третього розділу дисертантка досліджує специфіку художньої реалізації жанру роману виховання О. Копиленком у діалогії «Дуже добре» та «Десятикласники». Ця діалогія розглядається невіддільно від цілої низки творів 1930-х рр., у яких порушувались проблеми виховання юного покоління, життя радянської школи. Виокремивши основні тенденції в художній рецепції О. Копиленком світу освіти й виховання, дисертантка зупиняється на характеристиці дещо спрощеного однобічного трактування письменником педології як науки про комплексний розвиток і вільне виховання дитини.

Як вдумливий і критичний дослідник, Коломієць І. А. не відкладає питання жанрової і сюжетно-композиційної організації цієї діалогії, яка як і

роман «Народжується місто», переписувалася, відзначаючи її як радянський роман виховання з такими характерними рисами соціалістичної парадигми 1920–1950-х рр., як розмежування персонажів на «позитивних» і «негативних», героїзм позитивних героїв, пафос перевиховання частини «негативних» персонажів або оголошення їх ворогами і подальше їх покарання чи ліквідацію, мотиви колективізму, героїзму та самопожертви, боротьби з ворогом тощо. Проте дисертантка зазначає, що цю дилогію можна розглядати «як творчий експеримент автора в жанрі роману виховання. За відлунням пропагандистських гасел художній світ творів дозволяє об'єктивно побачити певні особливості життя різних верств українського суспільства, а головним чином – українських школярів 1930-х років» (дисертація – с. 129, 141; автореферат – с. 10).

Літературознавчий аналіз у кожному з підрозділів цього розділу здійснено на належному фаховому рівні з дотриманням оптимального поєднання термінологічної чіткості, теоретичного обґрунтування, узагальнювальних висновків й текстової конкретики.

У четвертому розділі (з трьома підрозділами) об'єктом дослідження стали твори пізнього періоду творчості О. Копиленка. Дисертантка, аналізуючи оповідання 1930–1950-х рр., в яких письменник продовжує розробляти проблеми дитини, її повсякдення в радянській школі, складної долі на тлі фронтових та повоєнних реалій, відзначає їх ідеологічну заангажованість, зникнення в сюжетах вагомих конфліктних вузлів, зникнення пореволюційних антагонізмів персонажів, втрату гострого соціального стрижня, що свідчило про вплив на письменника засад соцреалізму.

Дослідниці вдається означити такі творчі риси письменника в пізніх його оповіданнях, як: 1) кореляція поведінки персонажів із радянським міфом про заможне життя селян; 2) використання в художніх текстах традиційних для міфології різних народів архетипів; 3) еволюція переходу від чітко вираженого антагонізму до «єдиномислія»; 4) потужна плакатність образів; 5) торжество праці, особливо колгоспної, ідеалізація колгоспних реалій; 6) концентрація

ключових ознак соцреалістичної літератури про війну; 7) стильова й сюжетна однотипність; 8) майже повна відмова від теми міста.

Другий підрозділ четвертого розділу присвячено дослідженню роману «Лейтенанти» (1947). Виокремивши сюжетні лінії роману, проблематику, охарактеризувавши його персоносферу, проаналізувавши генологічну, стильову парадигму, дисертантка визнає, що для сучасного стану вивчення історії української літератури цей твір «постає як зразок соціалістичного реалізму, що, з одного боку, позначений штампованими проблемами й образами, лейтмотивом боротьби з ворогом, конфліктом «негативних» і «позитивних» персонажів із перемогою у фіналі останніх» (с. 181, автореферат с. 11). Дослідниця уловлює й неповторність таланту письменника, яка реалізувалася в цікавому трактуванні «вічних» проблем вибору між особистим і громадським, творчості та раціоналізаторства, соціально-психологічної реабілітації жертв війни, а також проблем кохання, вірності, дружби, взаємопідтримки.

Третій підрозділ четвертого розділу важливий тим, що в ньому здійснюється літературознавчий аналіз останнього роману письменника «Земля велика». Дослідниця доводить, що на всіх рівнях поетики цього твору він є типово соцреалістичним текстом, котрий відбиває як типологічні тенденції розвитку жанру шкільної повісті в радянській літературі, так і виникнення нової риси власне українського соцреалізму – нівеляції побутових деталей, втрачання глибини людських характерів, вибудовування своєрідного соцреалістичного хронотопу тощо.

Отже, ця дисертація містить цілий простір осмислення проблеми творчості О. Копиленка в системі соціалістичного парадигми 1930–1950-х рр. Дослідниця послідовно й аргументовано реалізує завдання дисертації, використовуючи усю зазначену палітру методів і підходів до аналізу текстів, застосовуючи наукові надбання літературознавства, гуманітаристики, демонструючи наукову ерудицію. Мені здається, що в рубриці, де зазначаються методи дослідження, слід було б назвати й використання елементів міфокритики, рецептивної естетики, адже в роботі вони задіяні. Задекларований біографічний метод міг би бути реалізований ширше.

Шкода, що у першому розділі при огляді науково-критичних досліджень, пов'язаних з письменницькою діяльністю О. Копиленка, не названі справжні прізвища критиків, які підписувалися псевдонімами.

До дискусійних питань належить визначення жанрово-стильових різновидів і новацій чи прорахунків досліджуваних творів. Так, при визначенні провідних ознак жанру виробничого роману, роману виховання, що репрезентовані творами автора, слід було б акцентувати й на елементах інших жанрових романних різновидів, зокрема авантюрного, пригодницького роману, детективу, хроніки тощо.

Бажано було б глибше і конкретніше при аналізі творів О. Копиленка зупинитися на продовженні традицій новелістів кінця XIX – початку XX століття, зокрема М. Коцюбинського, використанні школи М. Хвильового та інших його сучасників.

У висновках до розділів та до всієї роботи посутньо підсумований дослідницький досвід дисертантки у визначенні місця творчості О. Копиленка в історії української літератури XX століття.

Коломієць І. А. своєю концептуальною науковою студією збагачує сучасний науковий простір і спонукає до роздумів, накреслює наступні вектори поглиблення, деталізації, уточнення досліджуваної проблематики.

Попри певні недоліки та недогляди наукова вартість дисертації у контексті сучасного літературознавства беззаперечна. Матеріали дисертації, її теоретичні узагальнення й окремі положення будуть використані при подальших дослідженнях творчості О. Копиленка, при науковому осмисленні українського соцреалізму, при вивченні історії української літератури у вишах, написанні підручників, розробці спецкурсів та спецсемінарів.

Результати дослідження були належно апробовані на засіданнях кафедри історії української літератури, підсумкових конференціях аспірантів та здобувачів філологічного факультету, засіданнях Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів та молодих учених філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Каразіна, на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, читаннях,

відображені у 5 наукових публікаціях, 4 з яких – у фахових виданнях України, 1 – в іноземному періодичному науковому фаховому виданні.

Вважаю, що дисертація «Творчість О.Копиленка і соцреалістична парадигма 1920–1950-х років» виконана на високому науковому та фаховому рівнях, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старший науковий співробітник», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567. Вона є завершеним самостійним дослідженням на актуальну тему й заслуговує схвалення, а її авторка Коломієць Ірина Анатоліївна – надання їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри культурології

та українознавства

Запорізького державного

медичного університету

О.Д. Турган

Вчений секретар

О.Г. Алексєєв

Особисторучний підпис
ПІДТВЕРДЖУЮ
нач. відділу кадрів Запорізького
державного медичного університету
18. 03. 20 16 р. Підпис

